REGISTON MAYDONI: TARIX, ME'MORCHILIK VA MADANIY MEROSNING JAHON DURDONASI

Mansurov Xondamir Obidovich.
Toshkent davlat Yuridik universiteti huzuridagi
M.S.Vosiqova nomidagi akademik lisey 1.12-guruh o'quvchisi

ANNOTATSIYA: *Ushbu tezisda Samarqand shahrining qadimiy markazi – Registon maydonining tarixi, me'moriy xususiyatlari va madaniy ahamiyati tahlil qilinadi. Maydon 2001 yilda YuNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, unda uchta buyuk madrasa – Ulug'bek, Sherdor va Tillakori madrasalari o'zining noyob me'morchiligi bilan dunyo ahli e'tirofiga sazovor bo'lgan. Tezisda Registonning XV–XVII asrlardagi shakllanishi, Me'moriy uslubi, koshinkori bezaklari, o'ziga xos geometriyasi, shuningdek, zamonaviy davrdagi restavratsiya ishlari va bu madaniy merosning bugungi kundagi ahamiyati yoritilgan.*

1. KIRISH: QUM MAYDONIDAN JAHON DURDONASIGA

Samarqand – dunyodagi eng qadimiy shaharlardan biri bo'lib, uning 2750 yillik tarixida ko'plab madaniyat va sivilizatsiyalar o'z izini qoldirgan. Qadimiy va hamisha navqiron Samarqand shahrining rasmiy markazi – bu mashhur Registon maydonidir. Uning nomi forscha "reg" (qum) va "ston" (joy) so'zlaridan olingan bo'lib, "qumli maydon" degan ma'noni anglatadi. Bu maydon naqadar muqaddas va qadimiy zamin ekanligidan dalolat beradi.

Amir Temur hukmronligi davrida (1370–1405) Registon asosiy savdo maydoni sifatida xizmat qilgan va shaharning iqtisodiy hayoti bu yerda gurkiragan. Buyuk sarkarda davlatning boshqa shaharlari (masalan, Qarshidagi Registon) kabi Samarqand markazini ham savdo-sotiqning markaziga aylantirgan.

2. REGISTON ANSAMBLINI TASHKIL ETUVCHI UCH MADRASA

Zamonaviy Registon ansambli o‘zida uchta buyuk madrasani mujassam etgan: Ulug‘bek madrasasi (1417–1420), Sherdor madrasasi (1619–1635) va Tillakori masjid-madrasasi (1646–1660).

2.1. Mirzo Ulug‘bek madrasasi (1417–1420 yillar)

Registon maydonida qad rostlagan eng qadimgi bino bu Ulug‘bek madrasasidir. U buyuk olim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek tomonidan qurdirilgan. U davrning o‘ziga xos ilmiy markazi bo‘lib, nafaqat shahar aholisi, balki Sharqning ko‘plab musulmon mamlakatlaridan kelgan talabalar ham ilm olish uchun shu yerga tashrif buyurgan.

2.2. Yalangto‘sh Bahodirning Sherdor madrasasi (1619–1635 yillar)

XVII asrda Samarqand hokimi Yalangto‘sh Bahodir tashabbusi bilan vayrona holatdagi binolar o‘rniga Sherdor madrasasi qurilgan. Ushbu madrasa qurilishi 1619–1635-yillarda samarqandlik me’mor Abduljabbor tomonidan amalga oshirilgan. Madrasaning nomi “sher bilan bezatilgan” degan ma’noni anglatadi (sherdor – “sher egasi”).

2.3. Tillakori masjid-madrasasi (1646–1660 yillar)

Ansamblning so‘nggi va eng yorqin binosi – bu Tillakori (“tilla bilan bezatilgan”) masjid-madrasasidir. U 1646–1660-yillarda barpo etilgan bo‘lib, oltin suvi yuritilgan ganch va koshinlar bilan bezatilganligi sababli bu nom bilan ataladi.

3. REGISTONNING ME’MORIY XUSUSIYATLARI VA BADIIY BEZAKLARI

Registon ansambli Markaziy Osiyodagi shaharsozlik san’atining yorqin namunasidir. Uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Simmetriya va kompozitsiya. Uchta madrasa (Ulug‘bek, Sherdor va Tillakori) bir-biriga qarama-qarshi va simmetrik tarzda joylashgan bo‘lib, ular maydonning uch tomonini o‘rab, ajoyib ansambl hosil qilgan. Maydon janubiy

qismida “Childuxtaron” (“qirq qiz”) deb ataladigan xonaqoh va maqbaralar joylashgan edi.

2. Hashamali portallar (peshtoqlar). Har bir madrasaning asosiy peshtoqi juda baland va hashamatli bo‘lib, ular turli rangdagi koshinlar bilan bezatilgan.

3. Moviy rang hukmronligi. Ulug‘bek madrasasining dastlabki bezaklarida ko‘proq ko‘k, firuza va oq ranglar aks etgan. Keyingi madrasalarda sariq, yashil va hatto qizil ranglar ham qo‘llangan.

4. Noyob koshinkori naqshlar. Koshinkorlar murakkab geometrik va islimiy (o‘simliksimon) naqshlar, shuningdek, xattotlik yozuvlari (oyatlar, tarixiy sanalar va hukmdorlarning nomlari) bilan bezatilgan. Markaziy Osiyoning turli shaharlarida temuriylar davriga oid ajoyib koshinlar saqlangan.

5. Gumbazlar. Tillakori masjidining gumbazi ichki tomondan to‘liq zarhal qilingan, bu esa binoning o‘ziga xos ko‘rinishini ta’minlaydi.

4. REGISTON — TEMURIYLAR RENESSANSI MARKAZI

Tadqiqotchilar Registon maydonini Temuriylar Uyg‘onish davrining (Timurid Renaissance) markazi deb bilishadi. Bu yerda nafaqat diniy va ma’rifiy darslar o‘qitilgan, balki karvon yo‘llarining markazi bo‘lganligi sababli Sharq va G‘arb o‘rtasida madaniy almashinuv markazi sifatida ham katta rol o‘ynagan.

XVI–XVII asrlarda Shayboniylar sulolasi vakillari ham ushbu maydonga alohida e’tibor bergan. Shayboniylar daxmasi (sag‘ana) aynan Registon maydonida joylashgan bo‘lib, uning ustki qismi marmar bilan qoplangan.

5. REGISTON BUGUN: YUNESKO MEROSI VA ZAMONAVIY TADBIRLAR

2001 yilda YuNESKO Samarqand shahrini Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritgan edi. Registon maydoni aynan shu ro‘yxatning asosiy va eng muhim qismini tashkil qiladi.

Bugungi kunda Registon nafaqat sayyohlar, balki xalqaro miqyosdagi tadbirlarning markaziga aylangan. Masalan, 2024-yil iyul oyida Ozarbayjon va Yevropa davlatlari vakillari ishtirokidagi xalqaro sammit mehmonlari Registon va Amir Temur maqbarasini tomosha qilgan. 2026-yil mart oyida esa yana bir nufuzli xalqaro anjuman Registon maydonida bo‘lib o‘tgan.

Bugungi kunda Registon majmuasida restavratsiya va obodonlashtirish ishlari davom ettirilmoqda. Xususan, yaqinda majmuaning doimiy ekspozitsiyalari yangilangan bo‘lib, ular zamonaviy muzey amaliyotlariga tayangan holda qurilgan.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Registon maydoni — bu nafaqat Samarqand, balki butun Markaziy Osiyo va islom madaniyatining buyuk me’moriy va ma’naviy merosidir. XV–XVII asrlarda barpo etilgan uchta buyuk madrasa — Ulug‘bek, Sherdor va Tillakori madrasalari o‘zining hashamatli peshtoqlari, noyob koshinkori bezaklari va mukammal geometrik simmetriyasi bilan dunyo me’morchiligi tarixida alohida o‘rin tutadi.

Qadimdan “qumli maydon” ma’nosini anglatgan bu maskan temuriylar va shayboniylar davrida ilg‘or ilm-fan, savdo-sotiq va madaniy almashinuvning markaziga aylangan. Bugun esa u YuNESKO Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, xalqaro tadbirlar va restavratsiya ishlari orqali yana ham yuksak pog‘onaga ko‘tarilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Registon maydoni. Registon Ansambli direksiyasi rasmiy sayti, 2023.
2. Registon ansambli. «Meros» sayti, 2017.
3. Samarqand – turizm markazi. «Demokrat» gazetasi, 2024.
4. Registon maydoni. O‘zbekiston madaniyati portali, 2025.
5. Registon maydoni haqida. Studix.ai, 2025.

6. Amir Temurning 690 yilligi: buyuk sarkarda merosi. Kursiv Media, 2026.
7. O‘zbekistonning madaniy merosi Italiya kolleksiyalarida. Legacy.uz.
8. The Registan was a public square. Flickr, 2016.
9. Samarqand – Madaniyatlar chorrahasi. Otpusk.uz.
10. Sherdor madrasasi. Wikiwand.
11. Registon maydoni. Uzpedia.uz.
12. Xalqaro anjuman madaniy tadbirlarga boy tarzda o‘tmoqda. XS.uz, 2026.
13. Samarqandda Registonning doimiy ekspozitsiyalarini restavratsiya qilish va yangilash yakunlandi. Caravan-info, 2024.